

ROELAND VAN GEUNS:

‘IK BEN VOOR NAMING AND SHAMING VAN GEMEENTEN DIE HET NIET GOED DOEN’

Roeland van Geuns, lector Armoede en Participatie, pleit bij de aanpak van armoede en schulden voor ‘zelfredzaamheid naar vermogen’. ‘Politici zeggen: “Als ze niet komen, dan willen ze blijkbaar niet”, maar dat is niet op feiten gebaseerd.’

Door Christine Kuiper en Martin Zuithof

Bij de aanpak van armoede gaat het om een gedeelde verantwoordelijkheid, zo betoogde Roeland van Geuns in zijn lectorale rede uit 2013. Zowel mensen die in armoede leven, als hun omgeving, als de overheid hebben hierin samen een verantwoordelijkheid. Van Geuns gaat daarbij uit van ‘zelfredzaamheid naar vermogen’: iedereen kan bijdragen aan zijn of haar participatie in de maatschappij, maar niet iedereen is tot dezelfde inzet in staat. Van Geuns is als lector Armoede en Participatie verbonden aan het Amsterdamse Kenniscentrum Maatschappelijke Innovatie (AKMI), onderdeel van de Hogeschool van Amsterdam.

Van Geuns reageert kritisch op de Transformatieagenda Armoede en Schulden, die Eropaf! en Over Rood publiceerden. ‘Mensen zijn zeer verschillend in hun vermogen tot zelfredzaamheid. Ik mis de differentiatie van de mensen waar het over gaat. Als je geen onderscheid maakt in groepen mensen met financiële problemen, ga je mee in het ‘doorgesloten denken over zelfredzaamheid’. Dan wek je de indruk dat iedereen even zelfredzaam is of kan worden. Dat lijkt op het doorgeslagen neoliberale denken, dat veronderstelt dat elk mens zelfredzaam kan worden. We weten al heel lang dat dat niet zo is. Zelfs mensen die geen enkele beperking hebben, handelen vaak niet rationeel. Als je geen oog hebt voor alle verschillen, ga je ook voorbij een bepaalde oplossingen en blijf je de groep als een amorfe massa zien.’

Irrationeel gedrag

Van Geuns signaleert op veel vlakken een gebrek aan kennis rondom armoede en schulden. Zo is bijvoorbeeld niet duidelijk waarom het aantal huissuitzettingen naar beneden is gegaan of wat de effectiviteit van schuldhulpverlening in Nederland is. Ook het denken over ‘de schuld’ van schuldenaars loopt in Nederland achter bij het internationale onderzoek. Van Geuns: ‘Bij beleidsmakers en uitvoerders bestaat nog steeds het beeld dat als mensen niet meewerken aan wat van ze verwacht wordt, ze dus niet gemotiveerd zijn. Politici zeggen: “Als ze niet komen, dan willen ze blijkbaar niet”, maar dat is niet op feiten gebaseerd.’

‘DE MENS WORDT NIET GELEID DOOR RATIO. DAAR MOETEN WE VEEL MEER REKENING MEE HOUDEN’

Een publicatie als ‘Schaarste’ (Mullainathan en Shafir, 2013) laat juist zien dat het gedrag van mensen met financiële problemen verandert, hun intelligentiequotient daalt en ze vaker ‘domme’ dingen doen. Toch zijn ze vaak sterk gemotiveerd om uit de problemen te komen, schetst Van Geuns. ‘Iemand als Daniël Kahneman, psycholoog en Nobelprijswinnaar, liet al zien dat mensen geen rationeel denkende wezens zijn, zoals het uitgangspunt is van het klassieke economie en het liberalisme. Kahneman toont aan dat wij op allerlei verschillende manieren geneigd zijn niet rationeel te denken. Hij verklaart bijvoorbeeld waarom mensen Staatsloten blijven kopen. Albert Heijn, Apple en andere grote bedrijven maken van dat principe van de mens als een irrationeel wezen al decennialang gebruik.’

'Mensen rond laten komen van een laag inkomen, betekent vaak gedragsverandering en dat is onvoorstelbaar ingewikkeld. Na 40 jaar antirookbeleid is het aantal rokers naar zo'n 26 procent teruggedrongen. Dat geldt ook voor meer bewegen, anders gaan eten. Het berekenen van de laatste groep is altijd het moeilijkst. Lage taalvaardigheid of rekenvaardigheid zijn niet snel op te lossen, waardoor je ook naar andere oplossingen in de keuze-infrastructuur moet kijken. Juist bedrijven zouden veel meer aan een keuze-infrastructuur kunnen doen, want veel mensen vinden het enorm moeilijk om een pakket te kiezen voor een mobiele telefoon of een zorgverzekering. De transparantie over de gevolgen van je keuze is vaak heel beperkt.'

'WE WETEN ONVOLDENDE WAT WERKT EN DAT WAT WE WEL WETEN DOEN WE NIET'

Tweesporen beleid

Van Geuns pleit daarom voor de vereenvoudiging van keuzes die kwetsbare groepen moeten maken en verwijst daarbij naar de pleitbezorgers van het modern paternalisme. 'Mensen zoals Thaler en Sunstein in hun boek 'Nudge' pleiten juist voor ingrepen in de institutionele wereld om het mensen makkelijker te maken. Bijvoorbeeld verandering van de standaardkeuze, zoals bij de aanvraag van een bankrekening is de standaardoptie dat je mag rood staan. Dat kan ook zijn: je staat niet rood. Als je rood wilt staan, dan moet je er wat voor doen, zoals aantonen dat je voldoende inkomen hebt.'

Van Geuns wijst op de grote groep van zo'n tien tot vijftien procent laagtaalvaardigen en een vergelijkbaar aantal mensen met verstandelijke beperking, waarbij beide groepen elkaar deels overlappen. 'Die beperkingen zijn natuurlijk van invloed op de mate waarin zij zelfredzaam kunnen zijn. Kunnen we er wel van uitgaan dat deze groep brieven van de overheid begrijpt en snel tot gedragsveranderingen kan komen? Het lijkt nogal eenvoudig om een ingewikkelde brief begrijpelijker te maken. Technisch is dat niet moeilijk maar toch gebeurt het vaak niet. Dat heeft te maken met kosten, maar ook met een soort neerbuigendheid en verondersteld tijdgebrek.'

Naast de vereenvoudiging van de keuze-infrastructuur vergt de groeiende armoedeproblematiek volgens Van Geuns ook een versimpeling van het stelsel. 'Dat kan bijvoorbeeld door terugschakeling naar regelingen uit het verleden, zoals het vervangen van de huurtoeslag door de huursubsidie die rechtstreeks naar de verhuurder ging. Waarom moet iedereen zelf de zorgpremie betalen, in plaats van dat deze wordt ingehouden op het loon? Zo zijn er meer mogelijkheden om andere beta-

lingsvormen aan te bieden. Gespreide betaling van de huur op het moment van uitbetaling van de huurtoeslag en het moment van loonbetaling. Juist mensen aan de onderkant hebben een x-aantal momenten waarop ze delen van hun inkomen ontvangen, die niet corresponderen met data waarop ze huur, energie en zorgpremie moeten betalen. Zij zijn voortdurend met geld aan het jongleren.'

Halvering achterstanden

'Gemeenten kunnen ook een dikke streep zetten door alle regelingen die het gedrag van de burger hinderen. Bijvoorbeeld de schriftelijke uitnodiging van de sociale dienst aan een cliënt voor een gesprek. Die regels zijn ooit bedacht, maar het is zeker geen wettelijk voorschrift. In plaats van per brief kun je iedereen telefonisch uitnodigen, bijvoorbeeld. Er is een groot verschil als je mensen telefonisch vraagt: wanneer zou het u uitkomen? Als je bij de tandarts of specialist een afspraak maakt, overleggen ze ook of het uitkomt. En dan sturen ze ook nog twee dagen van tevoren een herinnering per email of sms. In het sociale domein wordt dat gezien als paternalistisch: "Mensen moeten maar gemotiveerd zijn om te komen". Maar het is ook welbegrepen eigenbelang, als een cliënt afzegt kan een ziekenhuis nog snel iemand anders inplannen. Maar bij grote crediteuren, zoals energiebedrijven en postorderbedrijven, is er nog wel verbetering mogelijk. Zorgverzekeraar CZ is een van de eerste die de aanpak van achterstallige rekeningen heeft omgedraaid. CZ vraagt aan debiteuren die een achterstand hebben en moeten afbetalen: weet u zeker dat u dat kunt betalen? Is het niet verstandiger om de afbetaling op 30 euro per maand te houden? Dat leidde intussen tot een halvering van de achterstanden: de kosten gaan omlaag, de opbrengsten gaan omhoog. En de tevredenheid van de mensen die met de incassoafdeling te maken hadden ging omhoog. Kijk naar de Schuldeiserscoalitie, bestaande uit zo'n twintig bedrijven die een Ethisch Manifest hebben geformuleerd, waarvan onder meer CZ en Delta Lloyd deel uit maken. Een van de vragen die er speelt is of ze het doorverkopen van schulden niet als onethisch moeten bestempelen.'

Het niet gebruik van regelingen moet verder omlaag. Hoe kan dat?

'Gemeenten zijn er trots op als ze bij het gebruik van regelingen een bereik hebben van 65%. Dan denk ik: en die andere eenderde dan? Je roept een regeling in het leven om mensen daar gebruik van te laten maken. Automatisch verstrekken mag niet meer volgens de Participatiewet. De gemeente Amsterdam heeft dat opgelost door de marges te verhogen, namelijk de regelingen van toepassing te verklaren onder 120% van het bestaansminimum. Het voordeel is dan dat je van heel veel bureaucratie af bent en dat betekent een grotere snelheid en toegankelijkheid voor de klant.'

'Iedereen die zich met forse financiële problemen meldt, hoort een financiële check te krijgen bijvoorbeeld door sociaal raadslieden. Dan gaat het erom kijken of je inkomen volledig is en of het beslag niet te ver gaat. Voor de gemiddelde schuldhulpverlener is de vraag waar je overal recht op hebt, best ingewikkeld. Een mooi voorbeeld is de Voedselbank in Amersfoort. Op het moment dat zij constateren bij de intake dat mensen geen gebruik maken van toeslagen, dan regelen ze het. Het bijzondere is dat het volledig in lijn is met het boek 'Schaarste': het ontlasten van mensen, het overnemen van dingen die ze nog niet kunnen, ervoor zorgen dat ze financiële ruimte krijgen. Ze deden intuïtief het juiste, iets wat je zelden in Nederland ziet.'

Je bent kritisch over de resultaten van wijkteams en generalistische sociaal werkers. Hoezo?

'Ik ben hartgrondig tegen de inzet van generalistische sociaal werkers bij financiële problematiek. De huisarts van het sociaal domein is een heel mooi concept, alleen de echte huisarts heeft stage gelopen bij alle specialisten. Studenten die sociaal-pedagogische hulpverlening of maatschappelijk werk hebben gestudeerd, weten echt onvoldoende van de materiële of de financiële kant. 80% van de mensen die een beroep doen op sociale wijkteams hebben financiële problemen. Het positieve is dat veel mensen met financiële problemen de weg naar de wijkteams weten te vinden. We zien op veel plekken dat wijkteams bezig blijven met schulden, terwijl ze eigenlijk de kennis en vaardigheden daarvoor niet hebben.'

Het NIBUD stelde dat een bijstandsgezin met twee kinderen structureel 50 euro per maand te kort komt. Wat vind je van gericht inkomensbeleid?

'Daar ben ik geen voorstander van. Voor wie dan en wat zijn dan de effecten? Het veranderen van de huur- en zorgtoeslag zijn ook gerichte maatregelen, die zijn gericht dan het generiek verhogen van de bijstandsuitkering. Ik ben niet voor het verhogen van de bijstand, want dat betekent dat het minimumloon omhoog gaat, aangezien die aan elkaar gekoppeld zijn. En dat betekent dat mensen weer duurder worden op de arbeidsmarkt, en minder snel een baan vinden.'

'Ik ben wel voor lastenverlaging. Bijvoorbeeld verlaging van het eigen risico in de zorg, van de zorgverzekeringspremie of het verhogen van de zorgtoeslag. Of de huren gedifferentieerd te verlagen. Dat zie je incidenteel bij individuele corporaties gebeuren. Energieleveranciers moeten ook stoppen met mensen in de val te lokken. Na een jaar "goedkope stroom" ga je bij veel leveranciers naar een standaardtarief.'

Je hebt ook kritiek op het basisinkomen. Waarom is dat?

'Voor schulden is het basisinkomen in ieder geval geen oplossing. Landelijk politiek is er geen enkele partij die ervoor is. Zelf ben ik wel voor de experimenten die in de gemeenten gaan lopen. Ik ben heel nieuwsgierig naar de gedragsveranderingen die mensen dan gaan laten zien in de verschillende contexten. Rutger Bregman verwijst naar het Mincom-experiment in Canada, maar dat is geen basisinkomen experiment geweest. Het was een experiment met een inkomensgarantie, en dat is fundamenteel iets anders. Deelnemers kregen maandelijks bezoek van sociaal werkers die bespraken wat mensen hadden gedaan, hadden verdiend en hoeveel ze te kort kwamen. Het was niet onvoorwaardelijk, er zaten elementen in van coaching en sociale controle. Het was kortom iets heel anders dan het onvoorwaardelijk basisinkomen.'

'ALS OP 1 JANUARI ALLE SCHULDEN ZIJN KWIJTGESCHOLDEN, ONTSTAAN OP 2 JANUARI WEER NIEUWE SCHULDEN'

Je uitte je kritisch over de opzet van het Goede Gieren-fonds, dat de schulden van mensen overneemt. Hoe zie je dat?

'De manier van denken vind ik uitermate selectief en kortzichtig. Bij de presentatie werd de hele schuldhulpverlening afgeschilderd als een groot complot gericht op het faciliteren van de incassowereld. Het lijkt alsof ze voorbijgaan aan de gevolgen van het ineens kwijtschelden van schulden. Alsof dat automatisch zou leiden tot een andere vorm van gedrag. Als op 1 januari alle schulden zijn kwijtschelden, ontstaan op 2 januari weer nieuwe schulden. Gaan we die dan weer opnieuw kwijtschelden?'

Hoe zie je gemeenten die drempels blijven opwerpen in de schuldhulpverlening?

'Sommige gemeenten redeneren, onder verwijzing naar onze onderzoeken over gedragsaspecten, dat sommige mensen nog niet toe zijn aan schuldbemiddeling of schuldsanering. Ik ben er nog niet voor dat de staatssecretaris wettelijk gaat ingrijpen, maar er wel voor dat ze een gemeente aanspreekt. Doe maar aan "naming and shaming" van gemeenten die het niet goed doen. De gemeente moet voldoende middelen beschikbaar stellen voor schuldhulpverlening. Wethouders blijken niet altijd hard genoeg te vechten om het geld dat ze voor het sociaal domein krijgen, ook daar te laten landen.'